	द्वितीयम्	DSCC 20	**उद्देश्यम्** - भक्तियोगस्य परिचयप्रदानपुरस्सरं शाण्डिल्यभक्तिसूत्रे निहिततत्त्वस्य अवबोधनम्। **आधारग्रन्थः-** ● महर्षिशाण्डिल्यप्रणीतं शाण्डिल्यभक्तिसूत्रम्, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी।			
			भक्तिस्वरूपनिरूपणम्। ● महत्सेवाया भगवत्सेवायाश्च महत्त्वम्। ● अनुरक्तेः फलम्। ● ज्ञानस्य निरसनम्। ● भक्तेः रागरूपत्वम्। ● भक्तिफलानामानन्त्यम्। ● भक्तेः मुख्यत्वम् इतरापेक्षितत्वञ्च।	1	1	16-20

			भक्तेः स्रोतांसि। • नवधाभक्तिः। • योगस्योभयार्थत्वम्। • रागत्वादपि भक्तिर्न हेया। • कर्मज्ञानयोगिभ्यः भक्तस्याधिक्यप्रतिपादनम्। • ब्रह्मप्रतिपत्तेः महत्त्वम्। • भगवति क्लेशादीनां निरसनम्। • भगवदैश्वर्यमहत्त्ववर्णनम्। • भक्तिपरिशुद्धिलिङ्गानि।	1	1	16-20

			भगवदवतारेषु भक्तिस्तत्फलञ्च। • भगवद्विभूतिषु भक्तेः निषेधः। • परभक्तौ गौण्याः हेतुभूतता। • श्रवणकीर्त्तनादीनामेकैकस्यापि अपूर्वता। • अनासक्तेः महत्त्वम्। • पूजापराधाः। • चतुर्विधानां भक्तानां साहचर्यकारणम्। • स्मृतिकीर्त्तनकथाश्रवणादीनां प्रायश्चित्तता। • अविपक्वभावानामपि भगवल्लोकप्राप्तिः। • क्रमैकगतिः उत्क्रान्तिः पराभक्तिश्च।।	1	1	16-20

			भजनीयस्य स्वरूपम्। • भगवतः पितृतुल्यत्वम्। • परमात्मनः फलदातृत्वम्। • ईश्वरस्य नानात्वम् ऐक्यञ्च। • जीवानां ब्रह्मणा अभिन्नत्वप्रतिपादनम्। • संसृतेः कारणानि। • ज्ञानसाधनानि। • आविस्तिरोभावयोः स्वरूपम्।	1	1	16-20

			फलाधिगतिः(Outcome) :- ● भक्तियोगस्य ज्ञानम्। ● भक्तिस्रोतसामवगतिः। ● भजनीयस्य भगवतः स्वरूपावगतिः। ● भक्तिसाधनप्रकाराणामवगतिः। **सङ्गतिः(Inter Link) :-** सर्वेऽपि जनाः साम्प्रतिकसमाजे सुदुःखिताः तिष्ठन्ति। दुःखनिवृत्त्यर्थं प्राचीनैराचार्यैः शास्त्रेषु मुख्यतः कर्मज्ञानभक्तियोगाख्याः उपायाः निरूपिताः। विद्यमानेषु बहुविधोपायेषु भक्तियोगः अनुपमः वर्तते। त्रिविधेषु योगेषु भक्तियोगस्य महत्त्वनिरूपणपूर्वकम् ऐहिकामुष्मिकदुःखयोः निवृत्त्युपायत्वेन भक्तिः सर्वश्रेष्ठा इति प्रतिपाद्यते। अत्र सन्निविष्टास्सर्वेऽपि विषया आन्तरिकतया सम्बद्धाः सन्ति।
			सन्दर्भग्रन्थाः(Reference Books):- ▪ शाण्डिल्यभक्तिसूत्रम् (भक्तिचन्द्रिकाव्याख्यासहितम्), चौ. सुरभारती प्रकाशन,वाराणसी । ▪ शाण्डिल्यभक्तिसूत्रम्, स्वप्नेश्वरभाष्यसहितम्, सं.सं.वि.वि. वाराणसी। ▪ भक्ति तत्त्व विविध आयाम, इष्टर्न बुक् लिंकर्स, दिल्ली।
		DSCC 21	**उद्देश्यम् -** श्रीमद्भागवतस्य पञ्चमस्कन्धे वर्णितस्य खगोलस्वरूपस्य अवबोधनम्। **आधारग्रन्थः -** ▪ श्रीमद्भागवतमहापुराणे पञ्चमस्कन्धः (13-26 अध्यायाः), गीताप्रेस, गोरखपुर, उत्तरप्रदेश।

			भवाटवीभुवनकोशयोः वर्णनम्। ● भवाटवीस्वरूपनिरूपणम्। ● भरतवंशवर्णनम्। ● भुवनकोशविवरणम्। ● गङ्गावतरणम्। ● शङ्करकृतः सङ्कर्षणस्तवः।	1	1	16-20
			विविधवर्षाणां वर्णनम्। ● जम्बूद्वीपस्य अवस्थितिः। ● भद्राश्ववर्षवर्णनम्। ● हरिवर्षवर्णनम्। ● केतुमालवर्षवर्णनम्। ● रम्यकवर्षवर्णनम्। ● हिरण्मयवर्षवर्णनम्। ● किम्पुरुषवर्षवर्णनम्।	1	1	16-20

			भारतवर्षस्य द्वीपान्तराणाञ्च वर्णनम्। ● भारतवर्षमहत्त्ववर्णनम्। ● प्लक्षद्वीपवर्णनम्। ● शाल्मलिद्वीपवर्णनम्। ● कुशद्वीपवर्णनम्। ● क्रौञ्चद्वीपवर्णनम्। ● शाकद्वीपवर्णनम्। ● पुष्करद्वीपवर्णनम्। ● लोकालोकपर्वतवर्णनम्।	1	1	16-20
			खगोलस्य सप्ताधो लोकानाञ्च वर्णनम्। ● सूर्यरथस्य वर्णनम्। ● सूर्यगतिनिरूपणम्। ● नवग्रहाणां गतिनिरूपणम्। ● शिशुमारचक्रम्। ● सप्तपातालवर्णनम्। ● श्रीसंकर्षणदेवविवरणम्। ● नरकगतिवर्णनम्।	1	1	16-20

<table>
<tr><td></td><td></td><td></td><td>फलाधिगतिः(Outcome) :-
▪ भुवनकोशादिज्ञानेन ब्रह्माण्डविषयकज्ञानम्।
▪ प्राचीनभारतवर्षस्य भौगोलिकं ज्ञानम्।
▪ सप्ताधो लोकानां स्वरूपावबोधः।
▪ नवग्रहाणां परिचयः।
सङ्गतिः(Inter Link) :-
श्रीमद्भागवतमहापुराणस्य द्वितीयस्कन्धे पुराणं दशलक्षणमिति प्रतिपादितम्। तेषु लक्षणेष्वेकं लक्षणं "स्थानम्" इति अभिहितम्। स्थानं भवति ब्रह्माण्डम्। एकस्मिन् ब्रह्माण्डे चतुर्दशभुवनानि सन्निहितानि सन्ति। पत्रेऽस्मिन् भूगोलखगोलयोः स्थितिः गतिः स्वरूपं तथा विविधनरकस्वरूपं, शिशुमारचक्रस्वरूपञ्चेत्यादयः विषयाः अध्याप्यन्ते। अत्र संस्थापिताः एते विषयाः परस्परसम्बद्धाः विद्यन्ते।</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td>सन्दर्भग्रन्थाः(Reference Books):-
▪ श्रीमद्भागवतमहापुराणम्, अन्वितार्थप्रकाशिका टीका, नाग प्रकाशन, दिल्ली।
▪ श्रीमद्भागवतमहापुराणम्, भावार्थदीपिका, मोतीलाल बनारसीदास, वाराणसी।
▪ श्रीमद्भागवततत्त्वबिन्दुः, न्यु भारतीय बुक् कारपोरशन, दिल्ली।
▪ श्रीमद्भागवतमहापुराणम्, भावार्थदीपिका-भागवतचन्द्रिका -पदरत्नावली-व्याख्यासमलङ्कृतम्, तिरुमलतिरुपतिदेवस्थानम्, तिरुमला, आन्ध्र प्रदेश।</td></tr>
</table>

		DSCC 22	**उद्देश्यम् -** प्राचीनचित्रकलापरिचयप्रदानपुरस्सरं विष्णुधर्मोत्तरपुराणान्तर्गतानां विषयाणाम् अवबोधनम्। **आधारग्रन्थः-** ▪ विष्णुधर्मोत्तरपुराणम् (35-84 अध्यायाः), चौखम्बा संस्कृत सीरिज आफिस, वाराणसी।			
			चित्रकला-शिल्पकलयोः परिचयः। • चित्रसूत्रपरिचयः। • अङ्गप्रमाणनिरूपणम्। • सामान्यमानवर्णनम्। • नृपाणां शरीरप्रमाणम्। • देवताप्रतिमाप्रमाणम्। • क्षयवृद्धिवर्णनम्। • रङ्गव्यतिकरवर्णनं वर्तनवर्णनञ्च। • रूपाणां नवभेदाः। • शृङ्गारादिभाववर्णनम्।	1	1	16-20

			विविधदेवताप्रतिमानिर्माणक्रमः। • त्रिमूर्तिरूपनिर्माणम्। • पद्मरूपनिर्माणम्। • ब्रह्मरूपनिर्माणम्। • महादेवविष्णुरूपनिर्माणम्। • नासत्यशुक्ररूपनिर्माणम्। • यमरूपनिर्माणम्। • वरुणरूपनिर्माणम्। • अग्निगौरीशयोः रूपनिर्माणम्।	1	1	16-20
			विविधिदेवताप्रतिमानिर्माणक्रमः। • विरूपाक्षवायोः रूपनिर्माणम्। • विष्णुभैरवयोः रूपनिर्माणम्। • पृथिव्याकाशब्रह्मादीनां रूपनिर्माणम्। • सरस्वती-अनन्त-तुम्बुरूणां रूपनिर्माणम्। • आदित्यचन्द्रभौमादिग्रहरूपनिर्माणम्।			16-20

			विविधदेवताप्रतिमानिर्माणक्रमः। • कुमारभद्रकालीचतुर्वक्त्ररूपनिर्माणम्। • वसुरूपदेवतारूपयोः निर्माणम्। • लिङ्गाकाशरूपनिर्माणम्। • नरनारायणरूपधर्मरूपयोः निर्माणम्। • नृसिंहरूपनिर्माणम्। • वराहरूपनिर्माणम्। • हयग्रीवपद्मनाभलक्ष्मीनां च रूपनिर्माणम्। • विश्वरूपैडूकरूपनिर्माणम्।	1	1	16-20

फलाधिगतिः(Outcome) :-

- चित्रकलापरिचय:।
- चित्रे शरीराङ्गानां परिमाणज्ञानम्।
- शिल्पकलापरिचय:।
- विविधदेवताऽधिदेवताग्रहदेवतादिप्रतिमानिर्माणज्ञानम्।

सङ्गतिः(Inter Link) :-

भगवद्भक्तिसाधनं भजनीयवस्तु विना न सम्भवति। प्रतिमासु अप्रबुद्धानामिति सामान्यजनानां भक्त्युत्पादनाय देवप्रतिमानां मन्दिराणाञ्च निर्माणमावश्यकमिति आमनन्ति ज्ञानिन:। विविधदेवतोपासनार्थं देवतानां प्रतिमानिर्माणं कथं भवेदिति तन्त्रग्रन्थेषु बहुधा प्रतिपाद्यते। तदत्र विष्णुधर्मोत्तरपुराणेऽपि सङ्ग्रहेण प्रतिपादितमिति, स भाग: पाठ्यविषयत्वेन स्वीकृत:। पत्रेऽस्मिन्स्थापिता: विषयाः परस्परसम्बद्धा: विद्यन्ते।

सन्दर्भग्रन्थाः(Reference Books):-

- विष्णुधर्मोत्तरपुराणम् (चित्रसूत्रम्), डा.अशोक चटर्जी शास्त्री, सं. सं.वि.वि. वाराणसी।
- प्रतिमा विज्ञान, मध्यप्रदेश हिन्दी अकादमी, भोपाल।
- विष्णुधर्मोत्तरपुराणम्, कपिलदेव नारायण, चौखम्बा संस्कृत सीरिज् आफिस्, वाराणसी।
- विष्णुधर्मोत्तरपुराणे चित्रसूत्रस्वरूपम्, प्रो. मिनति रथ, शतरूपा पब्लिकेशन्स्, पुरी।
- Pratimalakshyana of the Vishnudharmottar, D.D. Bhattacharya. Delhi.

		DSCC 23	**उद्देश्यम् -** शिवमहापुराणस्य परिचयपूर्वकं विद्येश्वरसंहितायां वर्णितस्य शिवतत्त्वस्य स्वरूपावबोधनम्। **आधारग्रन्थः -** ▪ श्रीशिवमहापुराणे विद्येश्वरसंहिता (1-15 अध्यायाः), नाग पब्लिशर्स, मुम्बई।			
			शिवमहापुराणम्। • शिवपुराणपरिचयः। • शिवपुराणसंहिताभेदः। • शिवपुराणमहत्त्वोपपादनम्। • साध्यसाधनसाधकतत्त्वम्। • श्रवणमननकीर्तनादीनां श्रेष्ठत्वम्। • शिवलिङ्गमहत्त्ववर्णनम्।	1	1	16-20